

УДК 343.985:343.622–058.55

С.О. Саїнчин

адвокат, член Ради адвокатів Одеської області

ДО РОЗРОБКИ ОКРЕМОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДІТОВБИВСТВ

У статті розглянуто проблеми визначення деяких елементів приватних методик, проаналізовані висловлювання вчених-криміналістів. Обґрунтовано актуальність та необхідність застосування організаційно-управлінської діяльності.

Ключові слова: приватна криміналістична методика, організація управління, інформація, організаційні завдання розслідування при розслідуванні дітовбивств.

У ст. 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Будь-яка законслухняна людина має право думати, що з метою реалізації цієї, мабуть, найважливішої конституційної норми, державою повинен бути вироблений певний кримінально-правовий механізм, що захищає й охороняє життя та здоров'я людини від зазіхань, під страхом суворого покарання.

Розбудова правової держави в Україні висуває на перший план завдання створення ефективного механізму протидії злочинності. Лише ефективно та повне розкриття й розслідування злочинів, ужиття заходів з усунення причин та умов, що сприяють їхньому вчиненню, забезпечить реалізацію принципів законності й невідворотності кримінальної відповідальності та одночасно неухильне дотримання прав і законних інтересів особи. Звернутися до теми, винесеної в заголовок цієї статті, нас спонукав незадовільний сучасний стан розкриття злочинів, у тому числі найбільш небезпечних і резонансних, які посягають на життя та здоров'я людини, саме розкриття й розслідування умисних вбивств на початковому етапі.

В умовах криміналізації суспільства і якісних змін у характеристиці злочинності актуальною стає проблема наукового забезпечення діяльності правоохоронних органів, обґрунтування прийомів та засобів боротьби зі злочинністю, що використовуються на практиці.

Разом із тим, незважаючи на регулярні відомчі та міжвідомчі обговорення, наявність у правоохоронних органах певної інструктивно-методичної літератури та відповідних нормативних документів із цього питання, проблема початкового етапу розкриття й розслідування злочинів залишається актуальною. У юридичній теорії також неодноразово порушувалось питання стосовно необхідності серйозного вивчення методологічної (гносеологічної) сутності діяльності з розкриття та розслідування

злочинів для її раціоналізації й підвищення ефективності, розширення та поглиблення пізнавальної можливості.

Тому з метою подальшої оптимізації цього процесу трохи виходячи за формат наукової статті, ми спробували алгоритмізувати викладення матеріалу, щоб наблизити його до сприйняття практичними працівниками.

У вітчизняній науці криміналістиці, а також теорії методики розслідування злочинів професори Р.С. Белкін, В.П. Бахін, В.А. Журавель, В.А. Зразків, В.О. Коновалова, Г.А. Матусовский, В.Ю. Шепітько та інші вчені, висловлюють думку, що при розслідуванні злочинів у справах різних категорій поряд зі специфічними вирішуються завдання, що можуть виникнути в усіх без винятку справах. Праці зазначених авторів містять фундаментальний аналіз загальної концепції методики розкриття злочинів, однак досліджень, присвячених розробці приватних криміналістичних методик розкриття злочинів у юридичній і спеціальній літературі, думаємо, ще недостатньо.

Оскільки цей процес має закономірний характер, склалася об'єктивна потреба в розробці методик вирішення завдань, типових для всіх випадків розслідування. Це й визначило вибір теми нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати практичні проблеми загальної методики загалом та висловлювання вчених у галузі криміналістики щодо приватної методики розслідування злочинів, аналіз організаційно-управлінської діяльності щодо діяльності органів внутрішніх справ при розкритті дітовбивств.

Типову методику розслідування варто відрізнити від методики розслідування в конкретній кримінальній справі. Як різновид наукової продукції, перша з-поміж зазначених методик являє собою якийсь еталон того, як потрібно діяти слідчому в тих або інших умовах. Оскільки мова йде про типовий варіант цієї діяльності, вона має допоміжне й орієнтувальне для слідчого значення. До змісту типових методик входять лише положення, що відображають усі ті, що з необхідністю в усіх розглянутих випадках повторюються, є типовим і для

досліджуваних діянь, і для діяльності з їх дослідження. Тому в ній не враховується маса деталей, з якими слідчий стикається при розслідуванні конкретної кримінальної справи, але які не повторюються в усіх аналогічних ситуаціях, тому що вони є по-своєму унікальними, не характерними для явищ усього класу.

Таким чином, методика розслідування конкретного злочину являє собою не систему методичних рекомендацій, що вказують на те, як доцільно діяти, а систему реального втілення в життя узагальнених методичних ідей, схем і процедур в умовах роботи з конкретної кримінальної справи.

Безсумнівно, за своєю сутністю розслідування є системною діяльністю, здійснюваною належним суб'єктом і спрямованою на розкриття скоєного злочину і встановлення істини в кримінальній справі. Зазначена теза, висловлена професорами В.П. Бахіним, В.П. Кузьмічевим, В.Д. Зеленецьким та іншими, в основному, є доктриною загального характеру й, по суті, дає лише загальний напрям організаційної діяльності з розкриття злочинів [1].

При цьому ми зауважимо, що з позиції деяких авторів слідча діяльність характеризується багатофункціональністю й досить широким колом осіб, що беруть у ній участь, а також різноманітним завдань, що стоять перед нею [2]. Навіть одне, окремо взяте завдання, яке забезпечується криміналістичними методами й засобами, функція з дослідження обставин справи з метою встановлення об'єктивної істини, передбачає складну організаційно-тактичну, методико-евристичну й процесуальну діяльність.

До найбільш ефективних методів пізнання в розслідуванні злочинів належать методи висування криміналістичної версії та моделювання. Криміналістична версія як система логічно обґрунтованих припущень про подію злочину й особистості злочинця дає змогу передбачити всі причинно-наслідкові зв'язки та варіанти подій і дій, здійснюючи їхню перевірку процесуальними засобами.

Розглядаючи версію як уявну ретроспективну, логічну модель досліджуваної події, її обставин, особистості злочинця, багато криміналістів у зазначеному розумінні не знаходять єдиної точки зору. Їх поняття "версія" і "модель" не збігаються, оскільки версія – один з найважливіших, але не єдиний елемент уявної моделі, що визначає її зміст [3]. Модель злочину або його обставин створюється не тільки за рахунок гіпотез, а й за рахунок інших форм мислення, уявних образів, до того ж вона може являти собою подію в цілому або її фрагменти в динаміці.

Діяльність слідчого з розкриття злочинів при висуванні версій і моделюванні процесу розслідування будується споконвічно з інформації, що надходить з різних джерел. У криміналістиці поряд із загальнонауковим поняттям інформації вживають поняття

криміналістичної [4] або криміналістично значущої інформації [5]. Як зауважує В.А. Зразків, інформаційні процеси в діяльності з розслідування злочинів відрізняються великою складністю та специфічністю. Криміналістично значуща інформація найчастіше не лежить на поверхні, не надходить самопливом заздалегідь відомими каналами в розпорядження правоохоронних органів. Оволодіння цінною інформацією будується з подоланням численних труднощів, перешкод і завалів. Образно кажучи, розслідування злочинів видається "битвою за інформацію" [6].

На думку В.В. Тіщенко специфічна складність інформаційних процесів у розслідуванні злочинів зумовлена рядом обставин: 1) неочевидність джерел інформації, що в досліджуваному навколишньому середовищі, у тому числі обстановці місця події, й об'єктивні труднощі у визначенні їх відношення до пізнаваної події; 2) фрагментарність досліджуваної інформації, що ускладнюють її пошук, виявлення та оцінювання; 3) навмисні дії осіб, які маскують джерела інформації, що перешкоджають її виявленню й адекватному сприйняттю; 4) викривлення або знищення інформації про обставини розслідуваної події, що цікавить слідчого, унаслідок об'єктивних умов (дощ, пожежа), а також наміру або омани певних осіб; 5) небажання в певних випадках передавати слідчому інформацію, що цікавить його (утаювання інформації); 6) труднощі в отриманні (декодуванні) з названих причин одержуваної інформації; 7) визначені труднощі, пов'язані з належним правовим оформленням процесу виявлення інформації і її джерел, посвідчення, фіксації інформації, одержання в ході оперативно-розшукової діяльності та введення її в кримінальне судочинство; 8) складність у встановленні справжніх зв'язків і відносин між обставинами досліджуваної події внаслідок уривчастості, недостатності, суперечливості, невідомого ступеня достовірності отриманої інформації, особливо на початковому етапі розслідування [7].

Здійснюючи розслідування в кримінальній справі, слідчий прагне певним чином упорядкувати свою діяльність, перевести її в розумне, раціональне, методично доцільне русло. Виходячи з організаційно-тактичних позицій, зазначена діяльність повинна бути правильно організаційно вибудованою. Для того, щоб уявлення про характер проведених організаційних заходів слідчим для успішного розкриття злочинів було більш повним, потрібно кілька слів сказати про загальну теорію управління, що деякою мірою виходить за межі нашого дослідження.

Терміном "управління" у російській мові прийнято позначати досить багато явищ і об'єктів навколишнього світу. До них, насамперед, належать процеси, що не можуть

виникати стихійно, мимовільно. За значенням слово "управляти" тісно пов'язано зі словами "правити" й "направляти". Близькими за змістом (синонімами) є також слова "керувати", "регулювати", "корегувати" тощо.

У юридичній і спеціальній літературі визначень поняття управління достатньо, й усі вони досить різні. Так, одні автори стверджують, що під управлінням узагалі варто розуміти цілеспрямований вплив на якунебудь систему та переклад її з одного стану в інше [8]; інші характеризують управління як структуру причинно-наслідкових зв'язків, що існують у системі управління [9]; треті вказують на характер перетворень, що відбуваються в процесі управління [10] тощо.

Професор Ю.П. Аленін зазначає, що особливо зростає роль організації розслідування в цей час, коли наявність окремих різновидів корисливих і корисливих насильницьких вогнищ злочинів є наслідком існування професійної й організованої злочинності [11].

Таким чином, процес розслідування має потребу в організації та управлінні, в іншому разі вирішити зазначені завдання буде неможливо. Під організацією розслідування розуміється "раціональний вибір, розміщення й застосування сил, знарядь і засобів, які має слідчий, створення та використання оптимальних умов для досягнення цілей кримінального судочинства" [12].

На думку професора В.Ю. Шепитько, основним завданням організації розслідування є упорядкування механізму слідчої діяльності, створення й забезпечення умов для цілеспрямованої роботи з розкриття злочинів. На його думку, організація розслідування містить у собі: а) розробку погодженого плану заходів правоохоронних органів; б) належну взаємодію слідчого, оперативних працівників, фахівців, посадових осіб, служб і підрозділів правоохоронних органів; в) забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою або бригадою; г) регулярний обмін інформацією; д) координацію й узгодження дій учасників розслідування за епізодами злочинної діяльності й щодо кожного обвинувачуваного; е) своєчасну розробку планів розслідування, внесення в них відповідних корегувань на кожному етапі розслідування й контроль за його виконанням [13].

Організаційні завдання властиві всім етапам розслідування: *вихідному* (що виникає в зв'язку з надходженням слідчої й оперативної значущої інформації, пов'язаної з порушенням кримінальної справи), *початковому* (що виникає після порушення кримінальної справи та зв'язаному з одержанням й обробкою першої інформації, що надходить), *наступному* (пов'язаному з оцінкою, перевіркою та використанням великої інформації з усіх обставин досліджуваної події й причетних до неї осіб). Організація

розслідування може виявлятися на різних рівнях: *вищому* – як система заходів, за допомогою яких забезпечується належне функціонування всієї системи розслідування і її окремих компонентів; *управлінському* – як система заходів, що забезпечують цілеспрямовану й координовану діяльність на основі переробки інформації з каналів прямого та зворотного зв'язку й прийняття відповідних управлінських рішень; *методичному* – як система заходів для забезпечення застосування ефективних методів розкриття окремих злочинів або конкретної злочинної діяльності та всіх її епізодів; *тактичному* – як система заходів, що забезпечують ефективне використання тактичних прийомів і правил підготовки, проведення й фіксації окремих слідчих дій і тактичних операцій [14]. Зміст організаційних завдань і заходів, що впливають з них, багато в чому визначається характером скоєного злочину й виниклою слідчою ситуацією на той або інший момент розслідування.

Метою управління розслідуванням можна позначити створення оптимальних умов для швидкого, повного й об'єктивного дослідження події та розкриття злочину (злочинної діяльності). На думку професора О.М. Бандурка, ця мета може бути досягнута завдяки вирішенню ряду завдань управління:

1) цілеспрямованого пошуку й своєчасного одержання криміналістично значущої інформації, успішної її обробки та використання для ефективного впливу на слідчу ситуацію й учасників розслідування та підслідних;

2) корегування управління й вибору правильних рішень за допомогою каналів прямого та зворотнього зв'язку в умовах розслідування, що постійно змінюються на різних його етапах;

3) своєчасного передбачення змін стану розслідування, прогнозування поведінки осіб, які беруть участь у ньому, з метою коригувального впливу на відповідні явища, стани, дії, хід та результати слідчих дій і тактичних операцій;

4) належної організації й планування розслідування загалом, його етапів, окремих слідчих дій і тактичних операцій [15].

Аналогічний підхід до визначення змісту управлінської діяльності ми знаходимо у професорів В.П. Бахіна, В.Г. Лукашевича та інших, на думку яких, управлінська діяльність являє собою систему методів, прийомів і засобів правового, організаційного, тактичного й методичного характеру, що впливають на процес розслідування з метою його оптимізації [16].

Висновки. Управлінська діяльність за своїм змістом входить до структури діяльності з розслідування злочинів, забезпечуючи ефективність останньої як своєрідну технологію здійснення управлінського впливу, тобто сукупності правил, прийомів і способів його реалізації, а також використання інфо-

рмації, відображеної або закріпленої на певних матеріальних носіях.

Незважаючи на удавану виробленість розглянутої теми, багато питань, пов'язаних з розробкою питань приватної методики розкриття злочинів вимагають організаційного й тактичного вдосконалення.

Список використаної літератури

1. Аленин Ю.П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика / Ю.П. Аленин. – Одесса, 1996. – С. 146.
2. Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования / В.П. Бахин. – К. : Либідь, 1991. – С. 31.
3. Берг А.И. Информация и управление / А.И. Берг. – М., 1966. – С. 422; Зуйков Г.В. Предмет, задачи и система курса "Основы научного управления и труда в ОВД" / Г.В. Зуйков. – М., 1971. – С. 114.
4. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О.М. Бандурка. – Х. : Основа, 1996. – С. 12.
5. Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.И. Галаган. – К., 1992. – С. 9.
6. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре подготовки следователя / Н.И. Клименко. – К. : Вища школа, 1990. – С. 7–37.
7. Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве / В.Е. Коновалова. – К. : Вища школа, 1990. – С. 87–108.
8. Криминалистика / под ред. Н.П. Яблокова. – М., 1999. – С. 30–31.
9. Криминалистика / под ред. В.Ю. Шепитько. – Харьков : Одиссей, 2001. – С. 32.
10. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / А.М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1970. – С. 59.
11. Лукашевич В.Г. Проблеми оптимізації діяльності з розслідування злочинів. Теоретичні та практичні проблеми використання, можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті і розслідуванні злочинів / В.Г. Лукашевич ; Укр. академія внутрішніх справ. – К. 1996. – С. 17–26.
12. Образцов В.А. Криминалистика : курс лекцій / В.А. Образцов. – М., 1996. – С. 48.
13. Роша А.Н. Введение в теорию организационного управления / А.Н. Роша. – М., 1992. – С. 110.
14. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография / В.В. Тищенко. – Одесса : Юрид. лит., 2002.
15. Украинцев Б.С. Развитие в процессах управления / Б.С. Украинцев. – М., 1978. – С. 32; Афанасьев В.Г. Наука управления обществом / В.Г. Афанасьев. – М., 1973. – С. 611.
16. Шепитько В.Ю. Криміналістика : енциклопедичний словник / В.Ю. Шепитько. – Х. : Право, 2001. – С. 154.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2013.

Саинчин С.А. К разработке отдельной криминалистической методики расследования детоубийств

В статье рассматриваются некоторые проблемы определения некоторых элементов частных методик, анализируются высказывания ученых-криминалистов. Обосновывается актуальность и необходимость применения организационно-управленческой деятельности при расследовании детоубийств.

Ключевые слова: частная криминалистическая методика, организация управления, информация, организационные задачи при расследовании детоубийств.

Sainchin S. About developing a separate criminalistic methods of infanticide investigation

The main objective of the investigation is the regulation mechanism, the creation and maintenance of purposeful work conditions for solving crimes. The organization of investigation includes: a) development of an agreed action plan of law enforcement agencies; b) good communication of investigator, operational workers, professionals, officials, services, and law enforcement units, c) qualified management investigative team providing; d) regular information exchange; e) coordinating and harmonizing the actions of participants of criminal activity investigate episodes and in respect of each defendant; e) timely development investigation plans, making them appropriate adjustments at each stage of the investigation and monitoring its implementation.

Organization of investigation can occur at different levels: high – as a system of measures by which the proper functioning of the system of investigation is ensured and its individual components; management – as a system of measures that provide focused and coordinated activities on the basis of information processing with forward and reverse channels called communication and decision-making; methodical – as a system of measures to ensure the use of effective methods of disclosure of certain specific offenses or criminal activities and all its episodes; tactical – as a system of measures to ensure the effective use of tactics and rules for the preparation, conduct and fixing some investigations and tactical operations.

Key words: private criminalistic methods, organization of management, information and organizational tasks in the investigation of infanticide.